

028. 1

Magyar Hírlap

244

1973. JÚLIUS 21, SZOMBAT

Budapest születése

Történelmi útikönyv

„Az utazó 1872 novemberének utolsó napjaiban érkezett Pest-Budára. Az előző napot és a délelőttöt még Bécsben töltötte, onnan indult délután 14 óra 50-kor, és utazott Marcheggen, Pozsonyon és Érsekújváron át a futárvonattal, ahogy akkoriban az expresszvonatokat nevezték, Pest felé.” — Így kezdődik el az a fiktív utazás, amelyre — természetesen — ugyancsak fiktív „utazónk” segítségével — Vörös Károly remek könyvecskéje kalauzol minket. A Kossuth Kiadó — „Népszerű történelem”-sorozata Pest-Buda egyesítésének centenáriuma alkalmából jelentette meg ezt a történelmi „útikönyvet”, amely tulajdonképpen egyetlen év — az 1872—73-as „egyetlen” eseményét dolgozza fel: a magyar főváros megszületését.

Mindenekelőtt a módszert dicsérhetjük: a szerző tárgy gazdagságában hallatlanul differenciált ismeretanyagot és információt közöl (statisztikai adatokkal illusztrált gazdaságtörténeti, társadalom- és politikátörténeti elemfuttatások — megannyi önálló kis esszé — egész sorozatát, a mindennapi élet korabeli szerkezetére vonatkozó tudnivalók színes leírását, politikusok, városi tisztviselők, bankárok ragyogóan felvázolt portréit stb.), mégpedig úgy, hogy a történeti irodalomban kevésbé, vagy egyáltalán nem járatos olvasó számára is élvezetes, izgalmas, a szó legnemesebb értelmében olvasmányos ismeretterjesztő irodalmat nyújtson.

A kifejtés logikai rendje is imponáló: az egyesítés előtt álló város külső jegyeinek szinte baedekerszerű leírásával kezdődik. „Utazónk sétája” nyomán plasztikus képet kapunk városunkról abból az időből, amikor „az épületek sora még csak alig három keresztutcai hosszúságban van”, és a sebtében felépített lakóházak stiláris rendjében erősen keveredett „a múlt századi barokk, vagy a század eleji empire stílus” a „rohamosan terjedő neoreneszánszsal”.

A rohamosan fejlődő város közművesítési (világítás, vízellátás, útburkolás stb.) problémáinak beható ismertetése után a szerző a pest-budai háztulajdonosok társadalmi-anyagi viszonyait és nemzetiségi megoszlását vizsgálja meg: már itt is rámutat — a későbbiekben ezt részletesen is elemzi — a magyar városfejlődés egyik alapgyengességére. Arra ugyanis, hogy a városalkotó rétegek között arányait tekintve — gazdasági és politikai értelemben egyaránt — a par excellence polgári érdekek képviselője vajmi csekély.

Vörös Károly könyvének centrumában értelemeszerűen a világvárossá válás ökonómiai okainak precíz feltárása áll. A pest-budai rendkívül dinamikus fejlődés az, hogy a város a XIX. század hatvanas-hetvenes éveire a magyarországi kapitalizmus reális központjává vált. Ennek legfontosabb összetevői a következők: a) a Nyugatra menő mezőgazdasági termékek cseréje, elsősorban a gabonakereskedelem nyomán itt halmozódott fel az akkor legjelentősebb magyar gazdasági erő: a kereskedőtőke, b) ugyanakkor a magyar nemzeti piac központjává is vált annak eredményeként, hogy itt alakulhatott ki az országban a legnagyobb felvevőképességű és legbővebb választékkal bíró, az egész ország termékeit felhalmozó áru piac, c) egyértelműen a Kárpát-medence közlekedési központjává lépett elő, amelyben egyaránt szerepet játszottak kiváló földrajzi adottságai (Duna—Balkán felé vezető utak stb.) és a nagyarányú — bár centrális elrendeződése folytán nem éppen korszerű — vasútépítkezései.

E három tényező volt az alapfeltétele annak, hogy Budapesten az ország legnagyobb gyáripari központja jöhessen létre.

A gyáripari fejlődés okait nyomozva a szerző rávilágít arra, hogy teljesen elhibázott lenne a pest-budai industrializációt a vá-

ros régi céhes kézműiparához kapcsolni. Ez a fejlődés teljesen új alapokról indul el: kereskedelmi csomópont lévén, a városon átmenő mezőgazdasági terményeket itt, helyi tőke segítségével kezdik feldolgozni a két legjelentősebb magyar feldolgozóipari szakágzatban: a malomiparban és a szesziparban. Pest-Budának ez az annyira jellemző ipari specifikuma („Európa legnagyobb malomipari koncentrációja lesz”) a jövő magyar fővárosának valódi gazdasági alapja. Így válik a legnagyobb munkaerőpiaccá, a bevándorlások révén a legnépesebb várossá, az egyre lendületesebb urbanizáció eredményeképpen pedig képessé a sajátos fővárosi funkciók betöltésére, azaz arra, hogy a kiegyezéssel létrehozott politikai rendszerben ismét az ország fővárosa legyen.

A fentiekben röviden összefoglalt gazdasági előrehaladás bázisán vizsgálja tovább „utazónk” Pest-Buda társadalmi viszonyait, a lakosság szociológiai megosztottságát, lakáskörülményeit, kulturális, egészségügyi környezetét stb. Joggal állapítja meg: Pest-Buda a hetvenes évek elejére Magyarország feudális maradványoktól leginkább mentes társadalmi struktúrával rendelkezik, azaz a polgári fejlődés, a tőkés viszonyok itt hatoltak be legnagyobb intenzitással az ökonomiai és emberi relációk bonyolult hálójában.

Természetesen a magyarországi polgári fejlődés késői és csenevész volta hamar megmutatkozik: a gazdaságilag autonóm egzisztenciák száma, s ennél fogva vállalkozó kedve és lehetőségei rendkívül csekélyek; a polgári érdekek képviseletét szükségképpen meg kell osztania a hivatalnoki dzsentroid-alkalmazotti rétegekkel; a kereskedőtőke és a kisipar egészségtelenül nagy számaránya és súlya a nagyiparral szemben stb. stb.

Ugyanakkor — és így lesz teljes a pest-budai társadalmi tabló — megjelenik a munkásmozgalom is, amelynek európai szintű korai létrejötte a társadalmi-gazdasági differenciáció nyomán támadt hallatlanul éles szociális-politikai feszültségekről tanúskodik.

A szerző ezután az egyesítés jogi, adminisztratív és kronológiai processzusát ismerteti. Megtudjuk például, hogy Andrássy külügyminiszter nem holmi városépítő hazafiúi buzgalomból szorgalmazza az egységes Pest-Buda kialakítását, hanem messzetelektől kontinentális külpolitikai céljainak rendeli alá ezt is: szemben Oroszországgal, a Balkán felé, a monarchia súlypontját kívánja mindenképpen Magyarországra helyezni.

1872. november 26-án tárgyalja az országgyűlés Pest-Buda egyesítésének törvényjavaslatát. „Utazónk” természetesen ott szorong az ülésterem karzatán, a padsorokban helyet foglaló városatyák feje fölött, saját fülével hallja a történelmi jelentőségű szavakat: „Buda és Pest sz. kir. fővárosok, valamint Ó-Buda mezőváros és a Margitsziget, ez utóbbiak Pest vármegyéből kikebelezetve, Budapest főváros név alatt egy törvényhatósággá egyesítettnek...” és csaknem egy hónap múlva Ferenc József aláírja az 1872. évi 36. tc.-t, amelynek eredményeképpen most már jogilag is megszületik fővárosunk, Budapest. A szerző azonban még egy évre ittmarasztalja „utazónkat”, hogy bemutassa a mai olvasónak az immár fővárosivá lett élet mindennapjait: feltárul előttünk az a színes városi kavalkád, amely az 1873-as év Budapestjét jellemezte: elkísérjük „utazónkat” a farsangi fényektől a Király utcai labujok, kocsmák és orfeumok világába, járunk lóversenyen, utazunk fiákkeren, omnibuszon és lóvasúton; de ellátogatunk a bérházak polgárlakásaiba éppúgy, mint a túlnépes szükséglakások, dohos pincék világába...

Egyszóval meg tudjuk, milyen volt Budapest 1872—73-ban, a várossá egyesülés évében.

Varga F. János